

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2019 | ÅRGÅNG 23

Bokförlaget THALES

Till att börja med, skulle du kunna berätta kort om dig själv?

TORBJÖRN TÄNNSJÖ, EMERITERAD professor i praktisk filosofi vid Stockholms universitet. Då jag är emeriterad har jag min akademiska karriär bakom mig. Jag känner mig också klar med min gärning, nu jobbar jag med lätt hand lite på tilläggstid. Den som är nyfiken på min person bör läsa min självbiografi, och då särskilt den första delen, *Vänsterdocenten*. Men nu pratar vi om del två, *Etikprofessorn!*

Ja precis, du har nyligen kommit ut med den andra delen i din självbiografi. Vad fick dig att vilja skriva den?

TVÅ MOTIV, VÄSENTLIGEN, fick mig att skriva. Jag är en person som tagit ställning i flera filosofiska frågor. Mina ställningstaganden har väckt och väcker intresse. Min moraliska realism, min utilitarism, mitt försvar för »den avskyvärda slutsatsen», min särskilda variant av hedonism, min syn på fri vilja. Jag ville redovisa i en enkel och personlig form hur jag kommit fram till dem. Och framför allt ville jag redovisa hur jag hanterar olika invändningar mot dem. Den som läser och blir intresserad av någon särskild punkt kan gå vidare och läsa på annat håll och få frågorna fördjupade och belysta från fler håll. Det var mitt ena motiv. Det andra var en önskan att redovisa sådant som hänt mig i olika miljöer, som varit osedvanligt tuffa: den politiska 70-talsvänstern, den akademiska miljön och offentligheten. Jag har varit omutlig i mina ofta kontroversiella uppfattningar vilket lett till konfrontation. Jag tror det är lärorikt att läsa hur mitt liv gestaltat sig, då det på många sätt är representativt för olika tidsskeden och miljöer.

När du blickade tillbaka på din karriär och dina många ställningstaganden i olika frågor, var det någon fråga du märkte att du har ändrat ståndpunkt i?

HAR JAG ÄNDRAT mig? Tre områden sticker ut, där jag ändrat uppfattning. För det första synen på den individuella friheten. Jag har blivit liberal i den meningen att jag kommit att försvara ett skarpt anti-paternalistiskt ideal vilket inkluderar frågor om yttrande- och tryckfrihet. För det andra synen på den personliga integriteten. Jag har kommit att i högre grad än de flesta försvara ett öppet samhälle. Och till sist möjligheten att genom gradvisa reformer etablera en global demokratisk ordning som kan hantera våra mest pressande existentiella kollektiva hot. Jag har börjat överväga en desperat möjlighet av räddning genom upplyst global despoti. Detta då tiden tycks vara så knapp och möjligheterna att lösa problemen i en anarkistisk värld genom överläggningar mellan oberoende nationalstater inte har några större utsikter att lyckas (allmänningens tragedi). Jag har gått från extrem optimism om mänsklighetens utveckling och framtid, uttryckt i kapitlet »It's getting better all the time» (i *Food, Ethics and Society*, Oxford UP, 2017), till en djupnande framtidspessimism.

Jag skulle gärna vilja att du utvecklade det du sa om personlig integritet. Menar du att integritet är oviktigt? Vad tjänar vi på att tona ner den personliga integriteten?

MIN »OMVÄNDELSE» INTRÄFFADE plötsligt, den 14 juni 2008 i Örebro. Anne Ramberg från Sveriges advokatsamfund hade bjudit in mig att hålla ett försvar för den personliga integriteten, i samband med att den s.k. FRA-lagen var aktuell. Mitt under mitt föredrag fick jag en ingivelse. Var det inte Dostojevskijs källarmänniska jag försvarade, mot Tjernysjevskijs utopiskt socialistiska vision om Kristallpalatset? Hade jag hamnat på fel barrikad? Då jag återvänt från Örebro studerade jag frågan ingående och kom fram till slutsatsen att skyddet av den personliga integriteten varken var möjligt eller önskvärt att upprätthålla. Vi kan inte undvika att bjuda på våra personliga erfarenheter i det slags samhälle där vi lever. Men är det inte farligt om Storebror kan se dig? Jovisst, om du inte i din tur kan se Storebror. Men lösningen är just att

göra allt synligt snarare än att fåfängt försöka gömma sig. Jag skrev om saken i boken *Privatliv*, där jag granskade olika filosofiska grunder för att integriteten bör åtnjuta respekt. Jag konstaterade att försvararen var bräckliga och att de för övrigt ledde till väldigt olika slutsatser om vad det närmare bestämt var som skulle åtnjuta skydd. Jag publicerade min uppfattning i boken *Privatliv* och i ett kapitel i boken *1984 and Philosophy. Is Resistance Futile?* Jag skriver om denna »omvändelse» i *Vänsterdocenten*.

Den vinst vi gör då vi tar lättare på den personliga integriteten är att vi kan göra oss fria från skam och hedersmoral och att vi kan leva lättare, mera anspråkslöst och avspänt.

I *Etikprofessorn* avhandlas den perioden av ditt liv som du har ägnat åt bioetiska frågor. Vad är dina tankar om bioetiken och din roll i den? Du antyder att du hamnade där av en slump, ångrar du dig?

DET VAR NOG på sätt och vis en slump som förde mig till bioetiken, men som jag skriver kan det också ses som om jag för en tid lämnade den politiska filosofin då det var svårt för en vänsterdocent att hävda sig – det blåste snåla högervindar. Jag fann emellertid snart att jag var på rätt plats. Vad som hjälpte mig till den insikten var att jag i den vevan gifte mig med Anita, sjuksköterska, som kunde hjälpa mig tillrätta i den för mig nya medicinska världen. Min roll inom bioetiken har gradvis växlat från kontroversiell tänkare till etablerad sådan (med säte i Socialstyrelsens etiska råd och olika etikråd vid Sahlgrenska akademien och Karolinska Institutet). Förklaringen till att jag blivit så pass »mainstream» är, tror jag, att de åsikter jag konsekvent hävdade, och som först framstod som bisarra och anstötliga, blivit vardagsmat. Vi har t.ex. fått en liberaliserad syn på fosterdiagnostik och selektiv abort och på dödshjälp (även om vi har långt kvar till ett nederländskt system).

Då jag tänker på mitt och andra filosofers deltagande i den bioetiska debatten slås jag av att vi ofta har en dold agenda. Vi vill bidra till diskussionen av de frågor som står under debatt, men vi vill också använda de ofta exotiska problemen för att utveckla vårt normativt etiska tänkande. Vanligen är vi ju då vi vill pröva

halten i olika normativa teorier förvisade till det metafysiska laboratoriet, där vi utför tankeexperiment. Den medicinska verkligheten erbjuder oss ibland verkliga frågeställningar, som liknar dem vi vant oss att tänka abstrakt över. Ibland tror jag att den förgelse vi kan väcka i diskussionen har något att göra med denna dolda agenda. Människor uppfattar oss som cyniska och världsfrånvända. Vad kan man göra åt den saken? Vara öppen med den dolda agendan! Om det finns något problem med den så är det att den är dold. Den är i sak av godo. Får man också tid att resonera med människor om dessa problem går det ofta att väcka intresse för den filosofiska sidan av saken. Också alltså bland dem som har att hantera frågorna i verkligheten. I medier bortfaller ofta denna möjlighet. Bäst har jag därför gillat då jag kallats till olika platser inom sjukvården för att resonera med människor som praktiskt hanterar de frågor jag – och de – vill reflektera över.

Angående filosofers dolda agenda inom bioetiken: hur tycker du den dolda agendan bör föras fram?

DET ÄR SOM jag sa ingen enkel sak att göra i medier. Det fungerar bäst i det lilla formatet, som kan anta seminarieform. Jag tror vi filosofer tvingas leva med att vi bemöts med misstro då vi tar till orda ibland utan att vi vill åstadkomma förändringar; vad vi eftersträvar är bara en fördjupad diskussion i en fråga. Vi kommer att ses som världsfrånvända och lite konstiga, och det är vi ju också i någon mån!

Om vi istället ser till den politiska filosofin i stort, vad anser du att den kan (och bör) bidra med till samhället i stort?

JAG HAR ALDRIG släppt den politiska filosofin, även om de bioetiska frågorna för en tid kom att dominera mitt intresse. Det behövs en ständig filosofisk kritisk granskning av den politiska verklighetens retorik med tal om frihet, rättvisa, demokrati, jämlikhet m.m. Vad åsyftas närmare bestämt? Är det alla dessa värdeladdade ord står för av godo? Filosoferna har stora

möjligheter att bringa reda i debatten och att tvinga fram tydliga och klara besked från politiker. Det är ingen liten uppgift också om vi ser saken från »samhällets» utgångspunkt. Men uppgiften behöver inte begränsas till kritik. Det är också möjligt och önskvärt att filosofer argumenterar för genomtänkta ståndpunkter på ett mera abstrakt politiskt plan, t. ex. ifråga om demokratin. Hur kan begreppet bäst uppfattas? Vilka är de mest vägande argumenten för och emot demokratin?

I vilken utsträckning tycker du filosofer argumenterar för genomtänkta ståndpunkter på ett mera abstrakt politiskt plan idag?

JAG TROR ATT demokrati bör uppfattas snävt, som en beslutsmetod och som institutioner byggda kring en viss beslutsmetod. Vi bör undvika att baka in alla idéer vi har om det goda samhället i vårt demokratibegrepp. Om vi låter bli att göra det kan vi nyktert ställa frågor om demokratin verkan. Leder demokrati till jämlikhet? Kan demokratin hota minoriteters intressen? Leder demokrati på det hela taget till bra eller dåliga beslut? Om vi låter bli att »kortsluta» begreppet genom att göra det sant per definition att den »verkliga» demokratin bär med sig allt som är av godo kan vi föra en meningsfull diskussion om dessa ting. I den bok Folke Tersman och jag skriver på tillsammans har en bild framtonat, där just den vardagliga grå svenska indirekta proportionella demokratin bättre än några andra modeller tycks hålla stånd mot invändningarna. Den garanterar att minoriteter får plats i parlamentet och den medger att personer som ägnar tid och intresse åt politiken kan fatta beslut på våra vägnar. Då detta konstaterats blir det möjligt att också ställa frågan om också näringslivet borde demokratiseras och frågor om klotet som helhet: den globala demokratin problem. Det är vad vi gör. Och vi hoppas fler av våra kolleger ska ta sig an denna typ av frågor.

Vilka är enligt dig de viktigaste och mest aktuella frågorna inom den politiska filosofin?

DE FRÅGOR INOM politisk filosofi som nu upptar mitt intresse är de jag också tror är mest brännande: demokratins problem, lokalt, nationellt och globalt. Detta i en situation då globala frågor pressar sig på oss och ställer oss inför radikalt nya val inom politiken. Jag ivrar fortsatt för global demokrati och ser det som ett nästan oundvikligt slutmål för mänskligheten, om vi alls överlever på vårt klot. Men, som sagt, jag har börjat frukta att vägen dit kanske inte blir så enkel som jag antydde i min bok *Global Democracy: The Case for a World Government*. Kanske måste någon despot först etablera ett globalt demos innan det blir möjligt för oss att demokratisera det. Tänk på att det tog 500 år från det att Gustav Vasa etablerade Sverige som nation och till dess att Sverige fick en fullt ut fungerande demokrati. Jag hoppas det ska gå snabbare på global nivå, men fruktar alltså för att vägen inte är så spikrak som jag såg den för tio år sedan. Och jag bävar, som sagt, inför framtiden.

Du har ägnat mycket tid åt att diskutera offentligt, vad har drivit dig till det?

MIN ÖNSKAN ATT bedriva filosofi i offentligheten har alltid varit stark och, tycker jag, välgrundad. Vi filosofer har viktiga uppgifter att utföra, rent pedagogiskt. Vi skolar in nya generationer i kritiskt tänkande kring de stora filosofiska frågorna och vi kan i någon mån, i offentligheten, göra detsamma i förhållande till en ofta mycket intresserad allmänhet. En rimlig uppfattning om vad vi kan åstadkomma borde få oss alla i stort sett att tänka så. Det är liten sannolikhet för att vi verkligen i vår forskning ska kunna göra banbrytande upptäckter i ett ämne som vårt. Men den pedagogiska och offentliga utfordringen är betydande.

En stor del av *Etikprofessorn* ägnas åt genomgångar av olika mer eller mindre intellektuella konflikter du har haft genom åren. Vilken är den mest osakliga kritik du har fått?

I *Etikprofessorn* är ett av flera spår detta: jag vill granska de kritiker som haft till syfte, inte att bemöta mig, utan att tysta mig. Man kan väl säga att mängder av kritik jag mött har varit osaklig

i den meningen att man just angripit min person, inte mina uppfattningar, med syfte att just få tyst på mig. Men jag är på det hela taget obekymrad över missförstånd av mina ståndpunkter. Jag har haft som princip att aldrig granska intervjuer i förväg (före publicering). Min roll i offentligheten har ju varit helt privat, jag har inte representerat något, som behövt skydd. Missförstånd har jag ofta tänkt kan vara fruktbara. Den åsikt jag tillskrivits, som jag aldrig uttryckt, kan ju också den vara värd att prövas och diskuteras. Men ska jag ge exempel på ett missförstånd, som verkligen irriterat mig, så är det följande högst aktuella fall. Jag har som sagt börjat förtvivla ifråga om klimatet. Jag har uttryckt att vi kanske måste sätta vårt sista hopp till en upplyst global despoti, som tar itu med saken just innan det är för sent. Det har återgetts som om jag ville ersätta den nationella demokratin i t. ex. vårt land med diktatur. Någon sådan längtan har jag inte. Vad jag velat ersätta med global despoti är ju den globala anarki, som tycks hindra oss från att rädda mänskligheten undan den globala uppvärmningen. Också här kunde man väl säga att det spelar mindre roll om jag blir missförstådd, och rent personligen kan jag tycka så. Men problemet med detta missförstånd är att det hindrar människor från att tänka över det verkliga problemet: den globala anarkin.

På tal om dessa konflikter: du är inte blyg med att namnge andra för deras tillkortakommanden, övervägde du att skriva en »snällare» bok?

MINA MEMOARER ÄR hänsynslöst uppriktiga då jag skriver om olika konflikter jag varit indragen i under mitt liv. Men jag protesterar mot påståendet att de är »elaka». Elakhet förutsätter ett ont uppsåt, något slags hämndmotiv eller dunkla ressentiment. Jag är fri från sådant. Jag känner att jag vunnit alla mina strider. Det finns inte utrymme för någon bitterhet. Det har emellertid varit viktigt att sanningsenligt beskriva konflikter och att, som Ingemar Hedenius rekommenderade (i »Konsten att väcka förargelse»), nämna dem man kritiskt hanterar vid namn. Just för att jag konsekvent och ihärdigt drivit kontroversiella ståndpunkter har jag

hamnat i konflikter där, det är i vart fall min bedömning, strukturella problem i de miljöer där jag vistats har blottlagts. Då Alf Svensson ville frånta mig min docentur vid Stockholms universitet, eller då Lars Gyllensten ville avråda läkare från att läsa mig, då jag utsattes för ett regelrätt yrkesförbud vid Karolinska Institutet, blottlades just brister i offentlighet och akademi. Och då jag före metoo skrev om hur förhållandet mellan manliga lärare och kvinnliga studenter kunde gestalta sig vid den filosofiska institutionen i Stockholm tror jag att jag satte fingret på en öm punkt. Sådant bör tvingas upp i dagen. Den kanske mest chockerande upplevelsen jag fick i den här vägen var då jag, tagen till nåder vid Karolinska Institutet, drogs in i Macchiariniaffären (jag satt i det etiska rådet). Det stod plötsligt klart för mig att den vårdslöshet med vilken man handskats med mig i tillsättningsssammanhang inte var någon tillfällighet. Så gjorde man vid KI. På lika lösa boliner som man avvisat mig hade man rekryterat Macchiarini. Det var inget alternativ för mig att skriva »snällare». Alternativet hade i så fall varit att inte skriva alls.

Ändå kanske här finns utrymme för självrannsakan. Jag skriver i en litterär tradition där man talar oförblommerat inte bara om sina fiender utan också om sina vänner. Varför är jag så rättfram? Beter jag mig inte ungefär som Olof Lagercrantz eller andra berömda personer som passerar revy i del ett av mina memoarer? Men dessa litterära förebilder var ju samtidigt hänsynslösa despoter i arbetslivet. Jag har nog anammat en del av deras sätt att bedöma och skriva om mina medmänniskor. Det slår mig först i efterhand (nu). Förhoppningsvis har jag ändå inte utövat något professorsvälde i min yrkesmässiga gärning. Bäst är nog emellertid att låta detta vara osagt. Vi får se vad som framkommer när mina före detta doktorander och studenter skriver sina memoarer.

I förordet nämner du det tidigare gubbväldet inom filosofin och uttrycker en glädje över att det har ändrats på senare år. Du tar också upp klassförakt i boken. Samtidigt uttrycker du att identitetsfrågor är perifera. Vad tycker du om (bristen på) mångfald inom den akademiska världen generellt och inom filosofin specifikt?

JAG ÄR VERKLIGEN glad att gubbväldet håller på att brytas också inom filosofin, även om det är tragiskt att vi ska komma efter de flesta andra ämnen vid våra universitet. Jag tror att det är ett missförstånd att jag inte skulle intressera mig för identitetspolitik. Men jag gör en åtskillnad mellan identitetspolitik och det jag uppfattar som en politisk huvudmotsättning rörande ekonomi i ett klassamhälle. Samhällsklasserna bör enligt mitt förmenande avskaffas. De ska inte »erkännas». Det ska inte finnas kapitalister och arbetare. Vi ska alla förvalta ekonomin tillsammans – hur det ska gå till är en lång och krånglig historia. Det är annorlunda med »identiteter» av olika slag. Där är målet inte att de ska utplånas utan att de tvärt om ska erkännas. Sådant är viktigt, men ingen enstaka identitet kan ligga till grund för traditionell politisk orientering, varken kön eller sexuell läggning och än mindre etnicitet. De grupper som kämpar för erkännande bör snarare än att bilda partier arbeta med breda folkrörelser till stöd för konkreta krav. På det viset kan de vinna inflytande och även indirekt påverka partierna och politiken. De kan i så fall erövra sin rätt att vara vad man är och leva som man vill. Vi har kommit långt på vissa områden med viktig identitetspolitik, inte lika långt på andra områden. Och inom vårt ämne, filosofin, står det nog sämre till med vad man kunde kalla den etniska mångfalden än relationen mellan könen. Bland mina kolleger i min generation fanns representanter för den gamla vågen av nationer, som arbetskraftsinvandrade till vårt land, såsom Theodor Kallifatides (Grekland) och Giuliano Pontara (Italien). Och från vågen av latinamerikanska flyktingar Claudio Tamburrini (Argentina). Men det är ett stort bekymmer att vi fortfarande har en så snäv rekrytering till ett ämne som praktisk filosofi vid Stockholms universitet. Vi representerar dåligt den nationella mångfald som råder i vårt land. Kanske har vi på den här punkten något att lära av Södertörn?

Slutligen, vad har du för tips till unga filosofer?

MITT RÅD TILL unga filosofer är att bryta er egen väg, upptäcka era

INTERVJU MED TORBJÖRN TÄNNSJÖ

egna problem. Människan är aldrig mera kreativ och uppfinningsrik än i sin ungdom. Lita inte på någon över 30!

→

Anna Wedin